

++ Vink, Jasper (1902-1995)[?] +++ Vrije busbanen Almere +++ Waterschappen +++ Watertoets +++ Wer

GROENE RUIMTE

LANGE LIJNEN EN GROTE VERHALEN

Toen Cees Vriesman in de jaren negentig aantrad als directeur-generaal van de Rijksplanologische Dienst werd hem een kast vol VROM-nota's over de "groene ruimte" getoond. Met de mededeling dat deze allemaal door LNV waren tegengehouden. Een geschiedenis vol listen en lagen die bij een terugblik verrassend veel iconen opleverde. En strijd? Nee hoor, we werkten goed samen," bezwoer Vriesman in een terugblik – het is maar net wat je strijd noemt.

Vriesman bleef erop hameren: de lagenbenadering is een icoon dat geweldig geholpen heeft om in de groene ruimte van strijd tot integrale planvorming te komen. Het verduidelijkte ieders rol en belang om onderscheid te maken tussen de trage lange processen in de ondergrond inclusief de waterhuishouding, de sneller wisselende netwerklaag en nog vluchtiger occupatielaag met zijn bebouwing en ander makkelijk te veranderen grondgebruik. Er werd goed samengewerkt, ook omdat boeren baat hadden bij het restrictieve ruimtelijke ordeningsbeleid – zo bleef voor hen agrarische grond beschikbaar. Anita Wouters (directeur-generaal bij LNV) viel hem bij. Zij wilde van geen strijd horen. De discussie over elke vierkante meter aan de grenzen van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) was volgens haar een akefietje en niet de hoofdzaak. Hoofdzaak is dat de EHS de ruggengraat is voor de samenhang in biodiversiteit. Het is zowel in het belang van VROM als van LNV dat in die EHS niet zomaar gebouwd wordt. Dat er naast de EHS geen Agrarische Hoofdstructuur (AHS) is, was volgens Wouters een kwestie van voortschrijdend inzicht. Een hele structuur over het land uitrollen en die met geld proberen in te richten, dat is 'oude' ruimtelijke ordening. Nu komt het aan op zoning en concentratie op een diversiteit aan landbouwontwikkelingsgebieden (LOG's).

Lange lijnen, gestage processen

Wat die lagenbenadering nu precies bewerkstelligd heeft, bleef in het ongewisse. Maar duidelijk werd wel dat het in de groene ruimte om lange lijnen gaat en gestage processen. Met gemak kunnen grote verhalen worden verteld, die zomaar eeuwen kunnen beslaan. Zonder schroom kan bij de schepping worden begonnen: God scheidde land en water en gaf de mens op-

dracht het land te bewerken. In de calvinistische Lage Landen werd dat vol overgave gedaan. Stopte buitenlandse adel het kapitaal in kastelen voor pronk en praal, hier stond nut voorop en werd met privaat kapitaal bijvoorbeeld de Beemster drooggelegd. En de schaduw van Calvijn zou nog lang over het land rondwaren, want tot ver in de twintigste eeuw was de top van LNV en van de Rijksplanologische Dienst van protestantse huize. Moeiteloos werd zo de afstand tussen het jaar nul en de jaren vijftig van de vorige eeuw overbrugd – al was het met een knipoo.

Even schilderachtig als serieus is het verhaal over de Utrechtse bisschop Godebald. Die damde in 1122 de Kromme Rijn af bij Wijk bij Duurstede, zodat het meeste water voortaan niet meer via de stad Utrecht en het Groene Hart, maar via de Lek naar de kust stroomde. Een daad van ruimtelijke ordening die getuigde van visie. In Utrecht kon het waterpeil voortaan beheerst worden; werfkelders aan het water konden bijdragen aan de economische groei en bloei. Ook het Groene Hart werd bevrijd van excessief wisselend waterpeil, zodat daar de ontginning een aanvang kon nemen. Het afdammen ging niet zonder slag of stoot, want handelaren in Muiden zagen zich beroofd van hun vaarroute naar Duitsland. Een nieuwe route werd gecreëerd via Vecht en Vaartse Rijn naar Hollandse IJssel. Vele eeuwen later kwam daarvoor het Amsterdam-Rijnkanaal in de plaats.

Meenten en marken

Dit soort grote verhalen lijkt het impliciete gelijk van de lagenbenadering te bevestigen. Als we het hebben over de groene ruimte, hebben we het over lange en langzame processen in ondergrond en waterhuishou-

ding die niet los gezien kunnen worden van een grotere samenhang met occupatiepatronen, landgebruik en economische ontwikkelingen. Verhalen bijvoorbeeld over het gemeenschappelijk gebruik van meenten en marken: hoe die begin negentiende eeuw werden opgesplitst – met dank aan het prikkeldraad – en door het erfrecht steeds verder versnipperd raakten, met name op zandgronden; hoe daardoor ideeën over het ruilen van gronden hun intrede deden om tot productievere verkavelingen te komen; hoe dit leidde tot de ruilverkavelingswet in 1924 – met dank aan tientallen jaren werk daaraan van de invloedrijke landbouwkundig ingenieur (en nog veel meer) Frederik Bernard Löhnis; en hoe dit weer een opstapje was voor verdere schaalvergroting in de landbouw na de Tweede Wereldoorlog – met dank aan Europees landbouwcommissaris Mansholt en de mechanisatie van het landbouwbedrijf. Een zijtak van dit verhaal is hoe de kleine gemengde bedrijven op zandgrond “uit armoe” verzeild raakten in de intensieve veehouderij, met nu de varkensflat als omstreden icoon van vooruitgang.

Ruilverkaveling

De geschiedenis van de ruilverkavelingswet is leerzaam. Er was ongeveer een kwart eeuw mee gemoeid – dus hoezo klagen we nu over stroperigheid? Herkenbaar is ook hoe principiële en ideologische meningsverschillen hierin jarenlang de hoofdrol speelden, maar onder druk van economische noodzaak op het eind soepel naar de achtergrond verdwenen. Ruilverkavelen lukt alleen als iedereen meedoet, dus als je dwarsliggers kunt dwingen. Ruilen komt dan neer op onteigenen. Dat was vloeien in een tijd dat de staat geacht werd zoveel mogelijk op afstand te blijven. Want welk algemeen maatschap-

pelijk belang rechtvaardigde deze verregeaande staats-inmenging? De boeren zelf zagen de urgentie er niet van in. Niet alleen de grote boeren op kleigrond wilden er niet van weten, ook de keuterboertjes op het zand ploeterden liever voort op hun eigen grond. Volgens (katholieke) Brabantse boeren was ruilverkaveling niets meer of minder dan een vorm van nationalisatie en socialisme. Dat beeld veranderde na de Eerste Wereldoorlog. Die had Nederland doen voelen dat het voor voedsel zeer afhankelijk was van het buitenland – te afhankelijk. Niet toevallig dat na deze oorlog besloten werd tot landaanwinning (voor landbouw) in de Zuiderzee. Ook de noodzaak van ruilverkaveling, omwille van productieverhoging, werd sterker gevoeld dan voorheen. Was zelf kunnen voorzien in eigen voedsel niet een nationaal belang? De juridische bezwaren tegen onteigening werden spitsvondig omzeild. Ruilen onder dwang werd niet langer gezien als onteigenen van grond in ruil voor andere grond. Nee, het was in wezen het verleggen van eigendom. Met dank aan vele commissies, adviseurs en notaschrijvende ambtenaren werd de wet in 1924 aangenomen.

Het eerste recreatiebos

Sindsdien heeft ruilverkaveling het aanzien van Nederland ingrijpend beïnvloed. Als succesvol voorbeeld van deze combinatie van geavanceerde landmeetkunde, cultuurtechnieken en beschavingsoffensieven kan

gewezen worden naar de Tielerwaard. Tot in de jaren zestig waren dit nog arme komgronden geweest en gingen de mannen met busjes heen en weer naar de Rotterdamse haven om daar hun boterham te verdienen. Bij deze ruilverkaveling speelde landschapsontwerp ook een prominente rol, met als resultaat het Lingebos als het eerste aangelegde recreatiebos in Nederland. Want terwijl de welvaart toenam kwam er oog voor de ontwerpogave en cultuurhistorie. Het besef kwam op dat ruilverkaveling méér is dan alleen een agrarische kwestie. Hoe bepalend cultuurhistorie kan zijn blijkt ook uit de geschiedenis van de ruilverkaveling van de Krimpenerwaard en Alblasserwaard. Sinds begin jaren negentig wil het maar niet lukken in de Krimpenerwaard, met strijd tussen belangen van landbouw, natuur en waterbeheer. In de naastgelegen Alblasserwaard is de ruilverkaveling inmiddels met succes afgerond; het is tot ieders tevredenheid aldaar “een plaatje” geworden. Ja, zeggen de (dertig) grote boeren in de Krimpenerwaard, die altijd al sukkelende kleine boertjes in de Alblasserwaard móesten wel ....

Westland: monument voor de onmacht

Hier komen de grenzen van de macht van ordening in het zicht. Het Westland is een kassengebied in één van de meest verstedelijkte hoeken van het land. Het is historisch verklaarbaar maar wel raar dat transformatie van deze glazen stad nagenoeg onmogelijk blijkt. Het Plan

Waterman – om land aan te winnen voor de kust van het Westland – is in feite een monument voor de onmacht het Westland bruikbaar in te richten. Tegenover deze onmacht om gevestigde belangen te wijzigen, staat een lichtpuntje. Met behulp van dezelfde soort gevestigde (agrarische) machten is het met het rijksbufferzonebeleid vijftig jaar lang gelukt grote gebieden open te houden tussen oprukkende steden. Ook weer zo'n groot verhaal, dat nu toe is aan deel twee: hoe kunnen we deze gebieden beter geschikt maken voor recreatie? Zijn het de metropolitane parken van de toekomst?

'De discussie over elke vierkante meter aan de grenzen van de Ecologische Hoofdstructuur was een akkefietje, niet de hoofdzaak'